

GENDER STEREOTYPES IN EUROPE AND UZBEKISTAN: CULTURAL AND SOCIAL DIFFERENCES

Avazova Gulzoda Usmanovna

Director of the Center for the Protection of Social, Economic and Legal Interests
of Women "Taskin"

ABSTRACT

Gender stereotypes in Europe and Uzbekistan have developed on the basis of different cultural and social values. This article analyzes the differences between gender stereotypes in Europe and Uzbekistan, the cultural and social factors that contribute to their formation, mainly due to the deep-rooted harmful customs in our society, which create obstacles to the protection of women's rights, and the intensification of violence in families.

Keywords: *gender, stereotypes, violence, equality, politics, rights, family, difference, problem.*

ЕВРОПА ВА ЎЗБЕКИСТОН ГЕНДЕР СТЕРЕОТИПЛАРИ: МАДАНИЙ ВА ИЖТИМОЙ ТАФОВУТЛАР

Авазова Гулзода Усмановна

"Таскин" хотин-қизларни ижтимоий, иқтисодий, ҳуқуқий манфаатларини
ҳимоя қилиш маркази директори

АННОТАЦИЯ

Европа ва Ўзбекистонда гендер стереотиплари фарқли маданий ва ижтимоий қадриятлар асосида ривожланган. Ушбу мақолада, Европа ва Ўзбекистондаги гендер стереотиплари ўртасидаги тафовутлар, улар шаклланишидаги маданий ва ижтимоий омиллар асосан жамиятимизда зарарли урф-одатларнинг чуқур илдиз отишига, бу эса хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда тўсиқлар пайдо қилаётганлиги ҳамда оилаларда зўровонликнинг кучайиши таҳлил қилинади.

Калим сўзлар: *жинслар, стереотиплар, зўровонлик, тенглик, сиёсат, ҳақ-ҳуқуқлар, оила, тафовут, муаммо.*

КИРИШ

Гендер стереотиплари – бу жамиятда эркаклар ва аёлларга нисбатан белгиланган анъанавий тасаввурлар ва кутишлардир. Бу стереотиплар шахснинг ижтимоий роли, касб-ҳунар танлови, шахсий ҳаёти ва ҳатто маълум

бир жамиятдаги уларнинг муваффақиятлари ҳақида қарорлар қабул қилишда ўзгармас таъсир кўрсатади. Гендер стереотиплари жамиятнинг иқтисодий, сиёсий ва маданий жиҳатларини акс эттиради ва улар доимий равишда ўзгариб туради. Бироқ, гендер стереотиплари минтақавий фарқларга эга бўлиши мумкин, чунки турли минтақаларда тарихий, маданий ва ижтимоий омиллар бошқача шаклланган. Ҳозирги вақтда гендер тенглик масаласи Ўзбекистон сиёсатининг устувор йўналишларидан бирига айланди. Қадимдан инсон ҳуқуқлари ва эркинликлари, аёллар ва эркекларнинг тенг ҳуқуқлилиги каби масалалар доимо долзарб ҳисобланган. Бу муаммо ҳозирги кунда ҳам гендер тенглигини амалда таъминлаш кўринишида инсоният тараққиёти келажагини белгилаб берувчи глобал масаладир. Жамиятнинг бир жинс вакиллари учун, хулқ-атвор меъёрлари ва қоидаларининг ўзига хос йиғиндиси бошқа жинсга кўйиладиган талаблардан фарқ қилади. Ҳозирги даврда хотин-қизлар ролининг ошириши, уларнинг ижтимоийлашуви, ўзини-ўзи баҳолашини кучайтириш, ҳақ-ҳуқуқларини англаши, оилада ва жамиятда ўзи ўрнига эга бўлиш муҳим жиҳат ҳисобланади. Жамиятда зарарли урф-одатларнинг олдини олиш ва уларни бартараф этиш аёлнинг аёл бўлганлиги учун камситилиши, хотин-қизларга паст назар билан қараш каби иллатлар, аёлни фақатгина уй бекаси, деб қараш ҳамда аёлнинг аёл бўлганлиги учун ҳақ-ҳуқуқларининг паймол бўлиши ҳолатлари ечилиши зарур бўлган муаммодир.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Европа мамлакатларида гендер стереотиплари шаклланиши тарихий, маданий ва иқтисодий омилларга боғлиқдир. Европада аёллар ҳуқуқлари ва гендер тенглиги бўйича узоқ йиллар давомида амалга оширилган ислохотлар, гендер стереотипларини камайтиришга қаратилган бўлса-да, ҳали ҳам бир қатор стереотиплар мавжуд.

Европа давлатларида гендер тенглиги сиёсати кўпинча жадал равишда илгари сурилган. Кўплаб Европа мамлакатларида аёлларни ишга олиш, сиёсатда иштирок этиш ва таълим олишда гендер тенглиги учун қонуний кафолатлар мавжуд. Аёлларга нисбатан гендер стереотиплари тизимли равишда камайтирилмоқда, аммо бу жараён ҳали ҳам яқунланмаган. Эркеклар ва аёллар ўртасидаги тенгсизлик кўплаб соҳаларда (масалан, илм-фан, технология, сиёсат) давом этмоқда. Европа жамиятларида аёллар кўпинча оила ва болалар тарбиясига боғлиқ анъанавий ролларга ўралган бўлиб, эркеклар эса кўпроқ профессионал ва раҳбарлик позитсияларида кўрилади.

Европада гендер стереотиплари айниқса оилада, таълимда ва иш жойларида кучлироқ мавжуд. Масалан, кўплаб Европа мамлакатларида

аёлларга ўқиш ва ишлашда кенг имкониятлар тақдим этилган бўлса-да, улар кўпинча уй-рўзғор ишлари ва болалар тарбиясига жалб қилинади. Эркакларнинг иш жойларида юқори лавозимларга чиқиши кутилади, аёллар эса "оила қуриш" ва "она бўлиш" каби ролларга кўпроқ эътибор беришади. Медиа ва реклама орқали гендер стереотиплари кўп ҳолларда мустаҳкамланади: аёллар гўзаллик ва эътибор марказида бўлиши керак, эркаклар эса кучли, раҳбар ва муваффақиятли бўлиши кутилади.

Ўзбекистонда гендер стереотиплари маданий ва диний қадриятлар билан боғлиқ. Анъанавий оилавий структура, ижтимоий ва диний нормалар кўпинча гендер стереотипларини кучайтиради. Ўзбекистонда эркаклар оила бошлиғи, ишчи кучи ва жамиятнинг "мувофиқлиги"ни таъминловчи шахс сифатида қаралади. Аёллар эса кўпинча уй-рўзғор ишларига, бола парваришига ва оилавий масъулиятларга боғланади.

Ўзбекистон жамиятида оилавий қадриятлар кучли ўрганилган. Аёллар кўпинча "уй бекаси" ёки "она" сифатида қабул қилинади. Ўзбекистонда эркаклар оиланинг бошлиғи ва жамиятдаги юқори лавозимларга эга шахслар сифатида қаралади. Аёлларга кўпроқ оилавий вазифаларни бажариш, фарзанд парваришlash ва жамиятда пассив рол ўйнаш тавсия этилади. Медиа, адабиёт ва диний манбалар бу стереотипларни янада кучайтиради.

Оила шароитида содир этилаётган зўровонликларнинг озиқлантирувчи илдизлари хурофий урф-одатлар ва удумларда мужассамлашган. Бундай хулқ-атворнинг асосида аввало анъанавий тарбия ётади. Баъзи эркаклар зўровонлик содир этишни, ўз муоммосининг ечимини топишдаги бирдан-бир йўли деб қабул қилади. Одатда ўғил болалар қаттиқ қўл, бир сўзлик, хаттоки жажлдор ва тажовузкор, қизлар эса аксинча мулойим, гап қайтармайдиган, индамас, сабр-тоқатли, ҳар қандай шароитга мослаша оладиган тарзда тарбияланадилар.

Бундай тарбия эркак ва аёл орасидаги ижтимоий тафовутни кучайтиради. Бундай "гендер қарашлар" оилага, жамиятга ўз таъсирини кўрсатади ва бутун дунё микёсида зўровонликларнинг авж олишига сабаб бўлади ҳамда аёлга нисбатан жисмоний, жинсий, иқтисодий, руҳий, дўқ-пўписа, таҳқирлаш каби камситишлар қўлланилади.

Тажовузкор эркак нафақат ўз рафиқасини, балки барча аёлларни, умуман жамиятни назар-писанд қилмайди. Уларни таҳқирлайди ва камсатади. Эркак ва аёлнинг тенг ҳуқуқ ва имкониятларга эга эканлиги қонунларда белгилаб қўйилганлиги билан, эскича қарашлар, асрлар оша сақланиб келаётган стереотиплар, ўйлаб топилган удумлар одамлар онгида ҳамон аёлга нисбатан паст назар билан қараш фикрларининг сақланиб қолаётганлиги салбий

оқибатларни келтириб чиқармоқда. Бугунги кунга келиб, турли ахборот майдонларида, айниқса ижтимоий тармоқларда ОАВ да хотин-қизларга нисбатан камситишнинг турли кўринишлари учраб турибди. Ўзбекистон аҳолисининг аксарияти севиб томоша қиладиган “Севимли”, “Миллий ТВ”, “МУ5” телеканалларида бериб бориладиган реалити ва ток-шоуларида аёллар ва эркакларнинг оиладаги роллари қандай бўлиши кераклиги муҳокама қилиниб, гендер стереотиплар томошабин онгига сингдириб борилади. ОАВда хотин-қизларни мустақил шахс сифатида ўз фикрига эга бўлмаган, доим ўзини бошқа оила аъзоларига тобе ҳисоблаши керак бўлган, ҳар доим “хўп”, деб турадиган уй бекаси, уй тозаловчи сифатида намоён этилиши аёлларнинг кадр-қиммати камситилиши, деб баҳолаш мумкин. Бу эса жамиятда гендер стереотипларини тарғиб қилишда катта роль ўйнайди.

Бироқ, Ўзбекистонда сўнги йилларда аёллар ҳуқуқлари ва гендер тенглиги масалаларига катта эътибор қаратилмоқда. Аёлларни таълим олишда, ишга жойлашишда ва иқтисодий фаолиятда қўллаб-қувватлашга қаратилган кўплаб ташаббуслар амалга оширилмоқда. Мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотлар натижасида республикаимизда ҳам гендер тенглиги принципига амал қилиш, шунингдек аёллар зўравонлигига қарши кураш ишлари кескин ривожланмоқда.

Айниқса, давлат органлари, ташкилот ва идораларга ҳам бу борада тегишли вазифа ва функциялар юкланмоқда.

Мисол қилиб айтадиган бўлсак, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 30 октябрдаги 678-сон қарори билан тасдиқланган “2020-2021 йилларда жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш бўйича чора-тадбирлар дастури”нинг 16-бандида Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги ҳамда Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлиги томонидан 2021 йил август ойида жамиятда аёллар ва эркакларнинг тенг ҳуқуқчилигини таъминлаш, аёлларга нисбатан тазйиқ ва зўравонликнинг олдини олиш мақсадида “Гендер-мадад” электрон ҳуқуқий маслаҳатчи лойиҳасини (сайт, мобил илова тарзида) ишга тушириш назарда тутилган.

Шунингдек, Вазирлар Маҳкамасининг 2020 йил 15 апрелдаги 228-сон қарори билан Маҳалла ва оилани қўллаб-қувватлаш вазирлигига гендер тенглигини таъминлаш бўйича норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг ишлаб чиқилишида иштирок этиш вазифаси юкланган.

Таъкидлаш керакки, Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.Мирзиёев хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва ҳимоя қилиш борасида шундай деган эди: “Ҳозирги кунда ҳар бир хотин-қиз демократик жараёнларнинг кузатувчиси

эмас, балки фаол ва ташаббускор иштирокчиси бўлмоғи шарт. Афсуски, биз узоқ вақт бу масалага етарлича эътибор бермасдан, хурматли опасингилларимизнинг дарду ташвишларига бепарво қараб келганимиз туфайли йиллар давомида тўпланиб қолган ижтимоий муаммоларни ҳал қилиш бугун, очиғини айтиш керак, осон бўлмаяпти.

Лекин қанчалик қийин ва мураккаб бўлмасин, мухтарам опасингилларимиз учун муносиб иш ва турмуш шароитларини яратиш бериш бўйича биз бор куч ва имкониятларимизни тўла сафарбар этамиз”

Давлатимиз раҳбарининг хотин-қизлар ҳуқуқларини ҳимоя қилишда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 14 мартдаги ПҚ-2833-сонли “Ҳуқуқбузарликлар профилактикаси ва жинойтчиликка қарши курашиш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори, 2017 йил 18 апрелдаги ПҚ-2896-сонли “Ички ишлар органларининг ҳуқуқбузарликлар профилактикаси бўлинмалари фаолиятини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қабул қилинди.

Аёллар ўртасида тадбиркорлик ва сиёсатда иштирок этиш каби янги йўналишлар ривожланмоқда, аммо ҳали ҳам кўплаб гендер стереотиплари ва тўсиқлар мавжуд.

Европа ва Ўзбекистондаги гендер стереотиплари ўртасидаги асосий тафовутлар маданий, тарихий ва ижтимоий омилларга боғлиқ. Европа мамлакатларида гендер тенглиги ва аёллар ҳуқуқларига оид қонунлар кўпроқ ишлаб чиқилган бўлса-да, ижтимоий ва иқтисодий амалиётда ҳали ҳам гендер стереотиплари мавжуд. Ўзбекистонда эса анъанавий ва диний қадриятлар, шунингдек, ижтимоий тизимнинг консервативлиги гендер стереотипларини кучайтиради. Бироқ, ҳар икки минтақада ҳам ижтимоий ўзгаришлар ва гендер тенглиги учун курашлар давом этмоқда.

Европада гендер тенглигини таъминлашга қаратилган кўплаб ижтимоий ташаббуслар мавжуд. Аёллар ҳуқуқлари ва гендер тенглиги соҳасида қонунлар ва сиёсатлар самарали равишда ишлаб чиқилган. Аммо, гендер стереотиплари ҳали ҳам иш жойлари, та'лим ва сиёсатда мавжуд. Масалан, аёллар ҳали ҳам юқори лавозимларда ва раҳбарлик позитсияларида эркакларга қараганда камроқ.

ХУЛОСА

Ўзбекистонда ҳам сўнгги йилларда гендер тенглиги бўйича кўплаб ислохотлар амалга оширилмоқда. Аёлларга иқтисодий ва сиёсий фаолиятда қўллаб-қувватлаш, таълим олиш имкониятлари яратиш каби тадбирлар амалга оширилмоқда. Бироқ, гендер стереотиплари ҳали ҳам кўплаб соҳаларда мавжуд,

айниқса, оилавий ва жамиятдаги анъанавий ролларда. Аёлларни эркаклар билан тенг ҳуқуқларга эга бўлиши учун ҳали кўп ишлар қилиш зарур.

Европа ва Ўзбекистондаги гендер стереотиплари маданий, тарихий ва ижтимоий омиллар таъсирида шаклланади. Европа мамлакатларида гендер тенглиги сиёсатлари ва аёллар ҳуқуқларини ҳимоя қилиш соҳасида илғор ютуқлар мавжуд бўлса-да, гендер стереотиплари ижтимоий ва иқтисодий тизимда ҳали ҳам мавжуд. Ўзбекистонда эса анъанавий қадриятлар ва ижтимоий тизимнинг консервативлиги гендер стереотипларини кучайтиради, аммо сўнгги йилларда гендер тенглигини таъминлашга қаратилган кўплаб ташаббуслар амалга оширилмоқда.

Гендер стереотиплари нафақат шахсий ҳаётда, балки ижтимоий тизимда ҳам сезиларли таъсир кўрсатади. Жамиятда гендер тенглигини таъминлаш учун маданий ва ижтимоий контекстни инобатга олиш зарур. Ижтимоий ўзгаришларни амалга ошириш ва гендер тенглигини таъминлаш учун гендер стереотиплари билан курашиш, қонуний ва маданий ислохотларни амалга ошириш муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёевнинг халқаро хотин-қизлар кунига бағишланган тантанали маросимидаги нутқи, Халқ сўзи, 2022 йил 8 март №50(8112)-Б.1.2.
2. Маткаримова Г.А Халқаро ва миллий ҳуқуқда аёлларнинг гендер ва репродуктив ҳуқуқлари. Юридик.фанлари доктори. Дисс...- Тошкент: 2002. – Б.291/б 11
3. Нарбаева Т.К Ўзбекистонда хотин-қизларни ижтимоий ҳимоя қилиш тизими самарадорлигини оширишнинг инновацион модели. Соц.фанлари доктори. дисс... - Тошкент: 2020. - Б. 239/21.
4. Самиева С. Янги Ўзбекистон илм-фан тараққиётида аёлларнинг ўрни ва роли //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2023. – Т. 31. – №. 31.
5. Тожибоева Х.М Гендер ёндашув асосида ўсмир ёшдаги ўқувчиларда оммавий маданиятга қарши иммунитетни шакллантиришнинг педагогик стратегиялари. Пед.фанлари доктори. Дисс.автореф.- Тошкент: 2022. – Б.69/18